

BIZNESDA HISOBNI YURITISHDA QO‘SHIMCHA XARAJATLARNI HISOBGA OLISH

Abrorova Mushtariy

Tozabekov Nurbek

Guliston davlat universiteti talabalari

Turayeva Gulizahro

Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada biznesni yuritishdagi qo‘shimcha xarajatlarni hisobga olishning nazariy asoslari, ularning ishlab chiqarish jarayonidagi o‘rni va iqtisodiy samaradorlikka ta’siri yoritilgan. Qo‘shimcha xarajatlar tarkibi, ularni tasniflash va hisobga olish mexanizmlari tahlil qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** qo‘shimcha xarajatlar, hisobga olish, ishlab chiqarish xarajatlari, moliyaviy nazorat, tannarx.*

KIRISH

Har qanday xo‘jalik yurituvchi subyektning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, avvalo, uning xarajatlarini to‘g‘ri va samarali boshqara olishiga bog‘liq. Ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan asosiy xarajatlardan tashqari, qo‘shimcha xarajatlar ham mahsulot tannarxini shakllantirishda va umumiy moliyaviy natijalarga ta’sir ko‘rsatishda muhim o‘rin egallaydi. Ushbu xarajatlar bevosita mahsulot ishlab chiqarishga bog‘liq bo‘lmagan, biroq ishlab chiqarishning barqaror va uzluksiz faoliyatini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan turli xarajatlarni o‘z ichiga oladi.

ASOSIY QISM

Qo‘shimcha xarajatlarni hisobga olish masalasi har qanday ishlab chiqaruvchi korxonada faoliyatining ajralmas qismi sanaladi. Bu turdagi xarajatlar ishlab chiqarish jarayonini bevosita tashkil qilmaydigan, biroq umumiy faoliyatni yuritish uchun zarur bo‘lgan resurslarning iste’moli bilan bog‘liqdir. Masalan, boshqaruv apparati ish haqi, bino va inshootlarni saqlash, texnik xizmat ko‘rsatish, energiya resurslari xarajatlari, yuridik va buxgalteriya xizmatlari, ijaraga olingan vositalar, amortizatsiya ajratmalari kabi ko‘plab xarajat turlari ushbu toifaga kiradi. Bu xarajatlarni to‘g‘ri hisobga olish mahsulot tannarxining aniqligini ta’minlash va foyda ko‘rsatkichlarini ishonchli baholash imkonini beradi. Amaldagi buxgalteriya hisobining me’yoriy hujjatlarida qo‘shimcha xarajatlar umumiy ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqiladi. Ular alohida guruhlariga bo‘linadi va korxonada faoliyatining yo‘nalishiga qarab har xil ko‘rinishda aks ettiriladi. Ushbu xarajatlar ko‘pincha umumiy ishlab chiqarish xarajatlari sifatida ajratiladi, ba’zi hollarda esa mahsulot birligiga nisbatan taqsimlanadi. Bu

taqsimot metodikasi esa korxonada buxgalteriyasining yondashuvi, faoliyat sohasi va iqtisodiy shart-sharoitlariga bog‘liq bo‘ladi. Misol uchun, energetika resurslari yoki ishlab chiqarish maydonlarini saqlash xarajatlari barcha mahsulotlarga teng taqsimlanishi mumkin, holbuki boshqaruv xarajatlari ayrim yo‘nalishlar yoki bo‘limlar faoliyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy hisob tizimlari, xususan kompyuterlashtirilgan buxgalteriya dasturlari qo‘shimcha xarajatlarni real vaqt rejimida aniqlash, taqsimlash va tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa xo‘jalik yurituvchi subyektlarga xarajatlarning samaradorligini oshirish, resurslar taqsimotida optimal yondashuvni qo‘llash hamda ortiqcha va samarasiz sarf-xarajatlarni bartaraf etish imkonini yaratadi. Ayniqsa, resurslar cheklangan bo‘lgan muhitda har bir qo‘shimcha xarajat turi alohida nazorat ostida bo‘lishi lozim. Bu nazorat menejment hisoboti asosida amalga oshiriladi va har chorakda yoki har oyda natijalar tahlil qilinadi.

Ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshirish uchun qo‘shimcha xarajatlar hajmini tahlil qilish va ular ustidan doimiy nazorat o‘rnatish talab etiladi. Buning uchun turli ko‘rsatkichlardan foydalaniladi. Masalan, mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan qo‘shimcha xarajatlar hajmi, yalpi xarajatlar ichidagi ulushi, foyda bilan nisbatda ifodalangan ko‘rsatkichlar orqali bu xarajatlarning iqtisodiy samarasi baholanadi. Bu ko‘rsatkichlar asosida korxonalar qo‘shimcha xarajatlarni kamaytirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqadilar. Ular qatoriga energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanish, xodimlar sonini optimallashtirish, texnik xizmat ko‘rsatish davriyligini qayta ko‘rib chiqish kabi chora-tadbirlar kiradi.

Yana bir muhim jihat – bu qo‘shimcha xarajatlarning mahsulot tannarxiga qanday ta‘sir ko‘rsatishini aniqlashdir. Ko‘pincha bu xarajatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri hisobga olinmaydi, balki o‘rtacha koeffitsientlar orqali mahsulotlar orasida taqsimlanadi. Bunday yondashuv esa mahsulot tannarxining aniq shakllanishini qiyinlashtirishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy menejment va buxgalteriya hisobida ko‘proq aniq taqsimot usullariga murojaat qilinmoqda.

Qo‘shimcha xarajatlar taqsimoti jadvali

1-jadval

Qo‘shimcha xarajat turi	Ishlab chiqarish bo‘limi A	Ishlab chiqarish bo‘limi B	Umumiy summa (so‘m)
Elektr energiyasi	4 500 000	3 800 000	8 300 000
Texnik xizmat ko‘rsatish	2 200 000	2 500 000	4 700 000
Xodimlarga maosh (ma‘muriy)	3 000 000	3 000 000	6 000 000

Bino va inshootlarni saqlash	1 500 000	1 300 000	2 800 000
Ijara xarajatlari	1 000 000	1 200 000	2 200 000
Amortizatsiya ajratmalari	2 500 000	2 800 000	5 300 000
Jami	14 700 000	14 600 000	29 300 000

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, qo‘shimcha xarajatlarni hisobga olish, ularni to‘g‘ri tasniflash, tahlil qilish va boshqarish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishda va bozor raqobatida muvaffaqiyatli ishtirok etishda muhim rol o‘ynaydi. Bu esa korxonalar uchun qo‘shimcha xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirishni va zamonaviy hisob tizimlariga asoslangan yondashuvlarni keng joriy etishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tursunov B.X., Karimov N.A. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021.
2. Qaxxorovna T. G. et al. The Impact of Artificial Intelligence on the Economy //Science and innovation. – 2024. – T. 3. – №. Special Issue 18. – C. 1041-1045.
3. Gulizahro, T. R., Maqsad, B., Elmurod, S., Firdavs, S., & Aziza, T. (2025). Boshqaruv hisobida hisob siyosati tashkil etish. *Fan va Tadqiqot Samaralari*, 2(3), 99-101.
4. Turayeva, G., Tilovbekova, A., Tursunkulova, D., & Abdujaborova, S. (2025). Ishlab chiqarishda zararsizlikni tahlil qilish. *Наука и инновация*, 3(14), 56-58.
5. Turayeva, G. (2023). The significance of sustainability of grain production in the consumer basket. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 420, p. 01019). EDP Sciences.
6. Хакимов, М. (2024, November). Языковая картина мира и её теоретическое осмысление на примере итальянского языка. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 154-155).
7. Danilov, O. E., & Pozdeeva, O. G. (2014). Features of distance learning. In *Problems and prospects for the development of education: materials of the V Intern. scientific conf. Perm* (pp. 34-37).
8. Хакимов, М. Р. (2020). Развитие инновационных технологий в системе высшего образования Республики Узбекистан. *Re-health journal*, (2-2 (6)), 163-164.
9. Чуканина, Д. Б., & Хакимов, М. Р. (2016). использование видео и аудио педагогических технологий в изучении иностранного языка. *Ученый XXI века*, 55.
10. Norovna, X. G., & Sarvinoz, S. (2025). Italyan tilida artikllarning qo‘llanish usullari. *Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali*, 2(5), 329-331.